

Load, Aim, Shoot

De fotograferende soldaat

De laatste jaren wordt er steeds meer onderzoek gedaan naar de 'digitalisering' van de soldaat. Dit lijkt een recente ontwikkeling, maar ook vroeger speelden beelden al een belangrijke rol. Redacteur Julian Schaap dook in het hoe en wat van dit fenomeen.

In maart 2011 werd de wereld gechoqueerd door foto's van Amerikaanse soldaten die vermeende Talibanstrijders, van wie een slechts vijftien jaar oud, mishandelden en misbruikten voor hun eigen vermaak. Dagblad De Pers schreef: 'Het zijn foto's die nota bene door de mannen zelf zijn gemaakt, als een soort trofee'. Inderdaad, de foto's waren in feite privéfoto's, door de soldaten van het 'kill team' – zoals de groep bekend kwam te staan – gemaakt tijdens en na het plegen van hun gruweldaden. Het was niet de eerste keer dat uitgelekte privéfoto's van militairen de Amerikaanse defensie in verlegenheid brachten. In 2004 kwamen foto's naar buiten van mishandelingen van Afghaanse gevangenen in de Abu Ghraib gevangenis in Kabul. Deze en andere ontwikkelingen hebben er toe geleid dat er de laatste jaren steeds meer onderzoek wordt gedaan naar de 'di-

Meer dan ooit is de soldaat in staat om zelf te spreken over zijn of haar ervaringen, zij het in beelden in plaats van woorden

gitalisering' van de soldaat. Defensie vreest de permanente registratie van militaire handelingen, maar omarmt deze evengoed. Soldaten worden voorzien van helmetcams of krijgen embedded journalisten toegewezen, die zowel een rol spelen voor Defensie als voor de media. Naast het feit dat audio-visuele registratie als vrijwel onweerlegbaar bewijs kan dienen in militaire rechtszaken, bieden de beelden ook een mogelijkheid om direct te leren van de gebeurtenissen in en om het slagveld. Beelden blijken echter niet altijd goed genoeg verstoppt: klokkenluiderwebsites als *Wikileaks* en *Livileaks* hebben meermaals beelden verspreid waarop te zien is hoe militairen onschuldige burgers doden. Maar hier houdt het niet op. De mo-

derne soldaat draagt naast zijn of haar wapen en scherfvest tegenwoordig ook een eigen camera met zich mee. Voorheen moest deze bewust meegenomen worden, tegenwoordig beschikt vrijwel iedere mobiele telefoon over een camerafunctie. Bovendien zijn soldaten veelal in staat om hun foto's en videomateriaal direct te uploaden op sociale netwerksites zoals *Facebook*, *Hyves* en *YouTube*. In het voorjaar van 2011 werd zelfs een korte documentaire uitgebracht welke volledig is gemonteerd uit door soldaten geschoten beelden ('Fokking Hel', *Nederland 2*). Meer dan ooit is de soldaat in staat om zelf te spreken over zijn of haar ervaringen, zij het in beelden in plaats van woorden.

Iedereen een camera

Hoewel de laatstgenoemde ontwikkeling – het uploaden van foto's en video's naar het internet – pas sinds enkele jaren mogelijk is, is de eerste ontwikkeling – het nemen van foto's tijdens militaire uitzendingen – geen recent verschijnsel. Al tijdens de Tweede Wereldoorlog waren er Amerikaanse soldaten die beschikking hadden tot relatief compacte (video)camera's waarmee zij hun *tour of duty* visueel konden vastleggen. Door de jaren heen werden camera's steeds betaalbaarder voor de gemiddelde consument, waardoor veel militairen in staat waren een fototoestel mee te nemen naar hun missies. Sinds 1996, toen de eerste relatief betaalbare digitale camera op de markt kwam, is dit alleen maar toegenomen. Fototoestellen zijn compacter geworden en beschikken over steeds meer geheugen en functies. Zoals reeds gezegd zit er tegenwoordig in nagenoeg elke mobiele telefoon een camera, waardoor iedereen in staat is om constant te fotograferen.

Foto als bron

Hoe kunnen historici en sociale wetenschappers deze privéfoto's gebruiken voor

onderzoek? Er bestaat sinds het einde van de jaren '70 een sterke tendens om afstand te nemen van de grote politieke macrogeschiedenis en meer aandacht te vestigen op de microgeschiedenis, de geschiedenis van de 'kleine man'. Persoonlijke brieven, dagboeken, verhalen en ervaringen voeren in recente werken over de Eerste- en de Tweede Wereldoorlog, de Vietnamoorlog, de Golfoorlog en de huidige conflicten in Afghanistan en Irak de boventoon. Men is geïnteresseerd in het persoonlijke verhaal van de soldaat achter de oorlog, de ervaringen die hebben geleid tot posttraumatische stress, de beelden die niet meer van het netvlies gewist kunnen worden. Waarom is dit zo? De beelden van een zwaargewonde Muammar Gaddafi vonden binnen enkele minuten een wereldwijde afzetmarkt; mensen willen oorlog en geweld zien. Zo dichtbij mogelijk komen, zonder zelf in gevaar te raken. Het spectaculaire aanbod van films, boeken, Tv-series en videospellen waarin dergelijke thema's centraal staan, vormt hier een bewijs van. Genoeg vragen die nog ontdaan zijn van het antwoord, te veel vragen om te beantwoorden binnen het beperkte kader dat dit essay biedt.

Machtsmiddel

Load, Aim, Shoot. Hebben we het hier over schieten of over fotograferen? Hoewel het laden van een camera tegenwoordig niet altijd meer nodig is, blijft de handeling grotendeels hetzelfde. Net als een geladen geweer geeft een fototoestel een bepaalde mate van macht. In het dagelijks leven krijgen veel nietsvermoedende mensen te maken met dit verschijnsel. 'Vrienden' die foto's op *Facebook* uploaden waarop je tamelijk oncharmant laat zien dat alcohol ook j ouw grenzen kan verleggen, YouTube video's van pesterijen op de middelbare school. In deze gevallen is de fotograaf de (achteraf) onzichtbare vastlegger, wiens naam niet wordt geschaad. De vorm van macht komt echter ook veelvuldig voor op internationale slagvelden, zeker daar waar soldaten in werkelijkheid machtelozer zijn dan hun uitrusting doet voorkomen. Het verbaast dan ook niet dat de Nederlandse soldaten van de Luchtmobiele Brigade, die namens de Verenigde Naties in 1994 vertrokken naar het Bosnische bergdorp Srebrenica, een beduidende hoeveelheid foto's hebben achtergelaten in grote privécollecties. Vanwege een ontoereikend VN-mandaat konden de *Dutchbaters* niet veel meer doen dan toekijken hoe de Bosnische Servi ers anderhalf jaar lang de

vredeasmacht treiterde en in gevaar bracht. Op momenten waarop soldaten het liefst hun wapen hadden gegrepen en terug hadden geschoten op de Bosnische-Servi ers, konden zij niet veel meer dan foto's nemen van wat er gebeurde. Een foto waarop dit prachtig is geillustreerd – maar waarvan de eigenaar het helaas niet toeliet de foto in dit blad te plaatsen – is genomen bij een van de observatieposten van *Dutchbat*. Een groep van tien Nederlandse soldaten staat op het dak van een houten wachthuis, wapens losjes bungelend langs hun ruggen en benen. Ze fotograferen en filmen – allemaal tegelijk – hoe Bosnische-Servi ers in de verte op een berg in de lucht schieten en feestvieren. Het feest wordt gevierd voor de ogen van de vredestroepen, omdat de vijand weet dat zij niets kunnen doen om hen te stoppen. Hulde aan de oplettende soldaat die besloot te gendraads te handelen en een foto te nemen van zijn fotograferende dienstmakers.

(H)erkenning, bevestiging, waardering
De waarde van foto's die zijn genomen tijdens oorlogssituaties is nooit goed in te schatten. De meeste foto's verdwijnen in plakboeken en schoenendozen, hoewel veel foto's tegenwoordig hun weg vinden naar online verzamelplaatsen waar veteranen samenkomen om hun ervaringen met bijbehorend beeldmateriaal te delen. Voor buitenstaanders zijn deze beelden vaak weinigzeggend, maar voor de veteranen kunnen ze hevige emotie opwekken. De foto's

Net als een geladen geweer geeft een fototoestel een bepaalde mate van macht

dienen als een raamwerk voor (h)erkenning en waardering. Ook hebben ze een belangrijke functie in het bevestigen van datgene dat is gebeurd. Veel soldaten krijgen jaren na thuiskomst last van posttraumatische stress (zoals kort geleden bleek bij Uruzgan-veteranen). Een foto kan je terug sleuren naar een gebeurtenis die moeilijk voor de geest te halen is. Zo sprak ik een Libanon-veteraan die jarenlang niet zeker wist of hij echt was aangevallen door twee tanks. Een oorlogsfotograaf die de gebeurtenis vastlegde en de foto ruim twintig jaar na dato opstuurde aan de veteraan verlostte hem van zijn nachtmerries (de angst dat alles zich slechts in zijn hoofd afgespeeld zou hebben) en schonk hem bevestiging van datgene

dat gebeurd is. Wij, fotograferende toeristen, vormen echter geen uitzondering op bovenstaande. Bedenk maar eens waarom iedere toerist een kiekje neemt van de Eiffeltoren in Parijs, terwijl er door middel van een simpele zoektocht op Google waanzinnige foto's te vinden zijn. Een foto vormt een herinnering ('hier ben ik geweest') en geeft betekenis ('ik was erbij'), wederom een vorm van macht, hoewel minimaal. Foto's maken het verleden grijpbaar in hapklare blokjes onveranderlijke informatie, vaak gezien als onomstotelijk bewijs voor iets dat heeft plaatsgevonden. Zo ook voor soldaten, rebellen en vrijheidsstrijders, tot wiens wapenarsenaal nu ook de camera gerekend kan worden. ■